

T. G. Masaryk: Juvenilie.

Studie a stati 1876-1881.

Ed. Stanislav Polák.

Praha, Ústav T. G. Masaryka 1993, 170 s.

Masarykovy *Juvenilie* jsou 16. svazkem Masarykových *Spisů*, jejichž vydávání tímto svazkem *Ústav T. G. Masaryka* zahajuje. Jak se dočítáme ve stati Jiřího Brabce příznačně nazvané *Osmdesát let marných snah o vydání Masarykových Spisů (Masarykův sborník VIII., Praha 1993)*, bude to pokus třetí, čtvrtý či pátý, podle toho, co za Spisy budeme považovat. Koncepční pokus je to čtvrtý, poválečný pak třetí (1945, 1968 a 1992). Teď tedy bylo konečně znovu rozhodnuto vydat Masaryka „celého“, a to ve dvou paralelních řadách - ve velké řadě (17 svazků) vyjdou Masarykova díla základní, v malé řadě pak svazky obsahující práce drobnější. K vydání je připraven sv. 12.-14. (Rusko a Evropa včetně rukopisného třetího dílu), sv. 18. (Ze začátků Athenea), sv. 31.-33. (Projevy z války) a sv. 36. (Cesta demokracie). Je ovšem pravda, že sociolog čeká spíše na jiné spisy Masarykovy, zejména na *Moderního člověka a náboženství*, na *Rukověť sociologie* a samozřejmě hlavně a především na *Sebevraždu*, nicméně čekali jsme sto let, nějaký ten rok navíc konec konců nic neznamená... Ale co když znamená?

Masaryk-sociolog se totiž dnes dostává do jiného kontextu a doba sama, abych tak řekl, si vynucuje (má-li být Masaryk vnímán nadále jako osobnost aktuální) i umožňuje (má-li být Masarykovi lépe rozuměno) jeho jiné, podstatně odlišné čtení. Konečně měl někdo odvahu to říci nahlas! František Kautman v recenzi Masarykových *Juvenilíí* říká - „nezávisle na osobě autora znějí jeho myšlenky velmi moderně, přesněji vyjádřeno - postmoderně“ (*Literární noviny* 51-52, 1993). A Eva Hartmannová konstatuje v jiné souvislosti, že Masaryk přece nebyl jediný, kdo analyzoval evropský svět a jeho krizi na přelomu století, a proto „nezasloužil by si konečně, aby byl posuzován v kontextu své doby, a nikoliv izolovaně jako nějaká pouhá rarita?“ (*Staronové meditace o TGM, Tvar* 11, 1993). Přesně totéž mě napadalo, když jsem si četl v Masarykových juveniliích, v *Moderním*

člověku a náboženství a v Černého komentářích k těmto spiskům, jež knižně máme dnes alespoň z jedné třetiny (té méně důležité) v ruce. Masaryka je nutné přechíst tak, jak se dnes ve světě čte Simmel (třebas Frisbym), Durkheim (třebas Mestrovíčem) nebo Weber (třebas Krasnodebským) - totiž jako myslitele, jehož „fin de siècle strhl ve svůj vír a pomazal znamením nesmazatelným. Určil dráhu celého jeho životního myšlení tím, že jej vyprovokoval proti sobě na život a na smrt“ (*J. L. Fischer, Duše umdlené a bojovné, in: Masarykův sborník IV., 1930, s. 177*). Dnes víme, že krize, jejímž myslitelem - jak bystře postřehl Nejedlý - Masaryk byl, byla počátkem krize, kterou dnes prožíváme jistě v ještě dramatictějších formách, než ji prožíval Masaryk a jeho současníci, a kterou teoreticky reflektujeme v pojmech namnoze vágních, ale většinou užitečných. Svár scientismu a interpretativismu, touhy po exaktnosti a vědomí její nedosažitelnosti, svár potřeby jednotného názoru na svět a tušení jeho nemožnosti, ale taky napětí mezi viditelným, ba měřitelným pokrokem a tušením apokalyptického konce - to všechno poznamenává již Masarykovy první práce. Editori správně konstatují, že vlastně nejde o juvenilie v plném slova smyslu, protože publikované texty jsou výsledkem práce a usilování muže okolo třicítiky (v tom věku psal Marx *Manifest*), co z nich však juvenilie *de facto* činí, jsou dvě okolnosti jejich vzniku: Masaryk je píše ve Vídni, tedy mimo faktický český sociální kontext, a píše je v úporném zápase s češtinou. Čeština nebyla Masarykovi mateřštinou, Masaryk vyrostl v jazykovém prostředí jiho-moravsko-slovenském a vzdělal se v prostředí německém při intenzivním studiu jazyků jiných. Čeština jeho juvenilií je tak směsí vědomě naučené spisovné češtiny, „všeobecné slovanštiny“, ruských i polských názvuků a asi dobově obvyklých (ale poměrně málo frekventovaných) germanismů. Nezapomeňme na tento moment - Masarykova *rétorika*, kterou tak dobře známe z jeho spisů pozdějších, jeho apodiktčnost, neláska k větám dlouhým a složitým - to všechno je nezřídka výslednicí nikoliv záměru, ale prostě určité specifické jazykové dispozice.

Z „masarykologického“ hlediska bylo o juveniliích řečeno již snad téměř vše podstatné, v neposlední řadě také díky polemice J. L. Fischera se Zdeňkem Nejedlým v roce 1932. J. L. Fischer tehdy (u příležitosti vydání prvních dvou svazků Nejedlého životopisu Masarykova) např. dosti přesvědčivě doložil, že v době, kdy Masaryk své juvenilie (zejména studii *Plato jako vlastenec*) psal, Comta ještě autenticky nečetl, že formativní vliv Brentanův na Masaryka byl podstatně větší než předpokládaný vliv Comtův, že „Plato Masarykův je skrz naskrz neplatonský“ atd. (Srv. J. L. Fischer, *Přehled masarykovské literatury jubilejní*, in: *Sociologická revue*, roč. III., č. 1-2, s. 67 an.).

Základní otázka, která čtenáře napadá při listování Masarykovými *Juveniliemi* dnes, je předvídatelná a zcela oprávněná: má smysl je ještě vůbec číst? Odpověď je prostá - jako dobový dokument, jako doklad Masarykova intelektuálního zrání, jako příspěvek k utváření české národní sociologické školy rozhodně ano, jako popperovské „objektivizované vědění“ (*World 3*), tedy jako soubor textů na úrovni výboru z raného Webera či Durkheima, o Marxovi nemluvě, jako poučení o sociologii samotné samozřejmě jen s jistou velkorysostí a nadhledem. A přece ani z tohoto hlediska by striktní přísnost nebyla tak úplně na místě. Tak třeba zrovna *Plato jako vlastenec* je jistě práce dobová, ale Masarykův zápas o proporci mezi tím, co je z Platona přijatelné beze sporu a co je nebezpečně diskusní (a co posléze Popper odhalí jako elementy totalitarismu - a Masaryk o nich ví!), jistě svědčí o pronikavosti jeho myšlení. A nezanedbatelná myšlenka již prototypicky masarykovská - „bez mravovědy žádné sociologie býti nemůže!“ Ve všech juveniliích Masaryk uvádí do veřejného povědomí právě sociologii, sociologii comtovskou - „vědu společenského bytí a žití národů, člověčstva“, jejímž posláním jest býti vědou exaktní, která nám umožní „pro budoucnost i v přítomnosti opatření svá činiti“. Masarykova zásluha o to, že sociologie se poměrně brzy stala organickou součástí našeho kulturního a dokonce politického života, je prostě nepominutelná a je pouze politováníhodné, že tento masarykovský vklad nebyl ani zdaleka efektivně zúročen.

Věcně podstatně závažnější než *Plato jako vlastenec* jsou Masarykovy úvahy obsažené ve studii *O pokroku, vývoji a osvětě* (osvětou Masaryk rozumí civilizaci), kde jsou formulovány minimálně dvě vlastně stále aktuální teze. První o relativitě pokroku: Masaryk nepopírá pokrok, ale hledá jeho kritéria v různých oblastech a pro různé oblasti sociálního života a dospívá k závěru, že vývoj osvěty je vlastně inkongruentní, takže každá generalizující výpověď o pokroku je problematická. Druhá teze svazuje ideu pokroku s představou růstu lidských potřeb („celý pokrok není nic jiného než vzbuzování nových potřeb a snaha potřeby tyto ukojiti“), což je idea, kterou dobře známe z Marxe, dokonce jako jeho ideu centrální (mimo chodem - o Marxovi Masaryk ví již v roce 1877, kdy se o něm zmiňuje zřejmě poprvé). Masaryk se však nespokojí s konstatováním, že „každá uspokojená potřeba vyvolává potřebu novou“ (*Marx*), naopak - ukazuje, jak nemožnost uspokojit některé potřeby hned a v míře aktuálně požadované a vysněné vede „k zevšeobecnělé nechuti k žití“. Ta se totiž zakládá právě na „lichých a nemravných potřebách, které ukojeny býti nemohou“. A odtud je pak krůček k obsesivnímu tématu Masarykovu, k sebevraždě - „rozum k osvětě nestačí“ atd. atd. Vímě, že pokrok jest (v aforistické a zaznamenáníhodné formulaci Masarykově je „pokrok vytrácením zla ze světa“), ale jeho zákony neznáme, uzavírá Masaryk své úvahy, v nichž čteme názvuky vysloveně durkheimovské. Masaryk naznačuje a anticipuje něco, co se v systematickou kritiku moderní civilizace rozvine až později - a samozřejmě nejen u Masaryka.

Obecně metodologicky je zajímavé Masarykovo pojetí sociálního atomismu („společnost jest soubojem sil stejných, spojení jednotlivců není chemické, nýbrž, abychom tak řekli, fyzikální: jednotlivec se nám nikdy nesmí z očí ztratiti a holému abstraktu společnosti ustoupiti; ten neb onen, docela určitý člověk trpí, nikoliv však abstraktum společnost“). Masaryk pracuje s comtovským zákonem konsensu („souladu“), který se stane leitmotivem životního díla *Emanuela Chalupného*, ideu pokroku Masarykem zde jen načrtnutou rozpracuje v dodnes nikoliv zasta-

ralé monografii Karel Galla a myšlenka redukce potřeb jako *conditio sine qua non* přežití na této planetě se stane naším tématem od 60. let. Masaryk téma přežití či zániku lidské civilizace zná v dvojí podobě - v podobě vyvozené z darwinovské teorie (nějaký vyšší druh, Masaryk mu říká *superanthropos*, který už s námi možná koexistuje, jen my o něm ještě nic nevíme, nás vytlačí podle zákona boje o život) a v podobě generálně evoluční („jsouce upoutáni k Zemi, závisíme v první míře na osudu, který se s touto oběžnicí vyplní. Věda nám dí, že Země vezme za své...“ atd.). V této souvislosti Masaryk exponuje také problém *mravního relativismu* (v dobové a meritorně poněkud komické polemice s Funckem o *budoucnosti Slovanstva*) a zase v kontextu, který by nás mohl a měl oslovovat: „Funck neliší dobro mravní od dobra hmotného, neliší náležitě národní hospodářství od sociologie, která mu, jak už víme, sociální morálkou jest; mravověda jeho podobá se proto kupeckému „dal“ a „má dáti“. Kdežto dobra hmotná obyčejně relativně ceny mají, jakožto prostředky pro jistý cíl, má dobro mravní cenu nepodmíněnou, cenu samu o sobě... Funck vyžaduje po době naší, by se mnohých potřeb zřekla, by se nehnala po ničemných a marných libůstkách, by se vynasnažila pracovatí a potřeby své přehnané zjednodušiti. Má pravdu, ale co je ničemné, marné?“ Takže - opět *nil novum sub sole*?

Pominu Masarykovy texty ryze dobové, ale - cožpak není jaksí paradoxně „nadčasové“, kolik pozornosti Masaryk věnuje problému *hypnotismu* aneb *magnetismu zvířecímu*? Nežijeme konec konců také v době parapsychologii, alternativních věd, okultismů a nezvládnutých východních meditací, v níž „magnetismus zvířecí“ chybí jen prostým nedoplněním?

Shrnuto - v Masarykových juveniliích nacházíme *in nuce* většinu jeho pozdějších „velkých témat“ - téma sebevraždy, vztahu sociologie a politiky, ekonomiky a morál-

ky, individua a společnosti, společenské zákonitosti a svobodné vůle, klasifikace věd a samozřejmě celý ten vnitřní svár comtovské tradice sociologie jako „pozitivní vědy“ s filozoficky zřejmě správně uchopenou (a prostředky exaktní sociologie stěží uchopitelnou) diagnózou doby. Nejedlý má jistě pravdu (a J. L. Fischer s ním souhlasí), že „formulace je tu často ještě nehotová, ano naivní, a také argumentace ne právě nejpřesnější“ (J. L. Fischer, *tamtéž*). Celkové ladění juvenilií Masarykových však již vcelku dokládá platnost Patočkovy teze, že „celé vědeckomyslitelské odvětví, moderní sociologie, vyrostlo převážně reflexí na nebezpečí, ba na pocitovaný patologický ráz dosavadního vývoje průmyslové civilizace“ (*Kacířské eseje, Praha 1990, s. 106*).

A ještě jedna poznámka: už v juveniliích se u Masaryka setkáme s tím, s čím se u něho budeme setkávat napořád, s rozběhem, náčrtem, názvukem, nedokončenou ideou. Na řadu *explicitě* formulovaných otázek nám ani v juveniliích nedává odpovědi, protože slíbené pokračování prostě nenásleduje. A tak tomu bude s *Rukověti sociologie*, s *Ruskem a Evropou*, s *Konkrétní logikou*. V tom je Masaryk úsměvně podoben svému prvnímu životopisci Zdeňku Nejedlému. A jako by chtěl činem potvrdit slavnou Chalupného hypotézu o „československé národní povaze“, která má tzv. anticipační ráz - podobně jako v jazyce máme přízvuk na první slabice, tak i v životě vše s velkým rozběhem začínáme a máloco řádně dokončujeme. Přejme si, aby tato hypotéza pro vydávání Masarykových *Spisů*, jež *Juveniliemi* nikoliv nejhůře již potřeťi začalo, rozhodně neplatila. Masaryk si totiž zaslouží nejen čtenáře, ale i sponzory. Ostatně tím spíše, že podle Masaryka „sociologie jsou vědecky pěstována zahrnovala by hlavně v sobě národní hospodářství a etiku...“

Miloslav Petrusek